УДК 67.9 (4 УКР)304

Кузьмич Л. В., к.т.н, доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І УКРАЇНА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку інтелектуальної власності в Україні і закордоном. Розкрито особливості законодавчого регулювання у сфері захисту прав інтелектуальної власності, а також запропоновано шляхи вирішення проблем, пов'язаних з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності.
Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, суміжне право, промислова власність.

На сьогоднішній день розвиток світової економічної системи відбувається в напрямі глобалізації, основним проявом якої є інтернаціоналізація торговельно-економічної діяльності в умовах різкого зростання рівня її інтелектуалізації. Наслідком цих процесів є зміна пріоритетів у забезпеченні конкурентоспроможності національних економік, а саме орієнтація на інтенсифікацію інноваційного розвитку. Відтепер експортна продукція – як традиційна, так і відносно нова – містить в собі все більше складових, які підпадають під дію прав інтелектуальної власності.

Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи інтелектуальної власності, її розвиток в умовах інтернаціоналізації, сучасний стан та перспективи міжнародної співпраці в цій сфері, необхідно назвати дослідження таких зарубіжних вчених, як Г. Беккер, Г. Боуен, Е. Брукінг, Л. Едвінсон, В. Зінов, К. Ідріс, В. Іноземцев, В. Калятін, С. Клімов, Ж. Коен, Б. Леонтьєв, П. Лернер, У. Мартін, А. Мінков, П. Меггс, М. Мелоун, В. Мухопад, О. Новосельцев, А. Полторак, Б. Порат, О. Сергєєв, Т. Стюарт, М. Требілкок, В. Ушаков, Р. Хоус. Вагомий внесок у розвиток концепції інтелектуальної власності в умовах інтернаціоналізації, висвітлення її ролі в інтенсифікації інноваційних процесів зробили вітчизняні вчені Г. Андрощук, О. Білорус, О. Бутнік-Сіверський, Б. Губський, С. Довгий, В. Дроб'язко, Р. Дроб'язко, В. Жаров, Ю. Капіца, П. Крайнєв, О. Мельник, О.А. Підопригора, О.О. Підопригора, О. Святоцький, В. Сіденко, П. Цибульов, В. Чеботарьов, Р. Шишка.

Дана стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню сутності інтелектуальної власності та її об'єктів, аналізу законодавства у сфері регулю-

вання та захисту прав інтелектуальної власності.

Для вирішення даної проблеми автор ставить перед собою наступні завдання:

– дослідити економічну природу та історію виникнення інтелектуальної власності в міжнародно-правовій практиці;

– з'ясувати сфери прав та об'єкти, що відносяться до інтелектуальної власності;

– визначити чинники, що впливають на сучасний стан розвитку винахідництва в Україні та закордоном;

– розробити рекомендації щодо розв'язання проблем у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Здатність до творчості і винахідництва завжди відокремлювала людину від інших живих істот. Людина за своєю природою здатна до будь-якої творчості, вона завжди знаходиться у процесі пошуку кращих умов життя, засобів його поліпшення та своєї безпеки. Використання творчих можливостей залишається соціально-економічним фактором фундаментальної структури суспільства. Цивілізоване життя будь-якого народу залежить від здатності триматися на рівні світового розвитку і прогресу.

Саме поняття інтелектуальної власності у світовій економіко-правовій системі з'явилося не так давно. Звертаючись до історії, варто відзначити, що десь ще на початку 17 ст. виникла потреба у захисті результатів інтелектуальної діяльності людини: творів літератури і мистецтва, винаходів. Особлива необхідність спеціального захисту об'єктів творчої діяльності людини постала тоді, коли їх реалізація почала давати дохід творцеві. До винаходу друкарського верстата і появи мануфактури твір та його матеріальний носій (рукопис, картина, скульптура тощо) були практично невіддільними одне від одного, що забезпечувало захист прав виробника, бо таку унікальну продукцію відтворити іншій особі було просто неможливо. Але зростаючі потреби суспільства в цих предметах споживання неминуче призводили до того, що до процесу виробництва долучалися нові люди. Для того, щоб якось зберегти монополію на виробництво тих чи інших товарів, виробники змушені були об'єднуватися в цехи, гільдії. Виготовляти певну продукцію чи надавати послуги могли тільки члени конкретного цеху (гільдії). Усім іншим це робити заборонялося. Разом з цеховою системою діяла система привілеїв, яка надавала окремим громадянам монополію на конкретний вид діяльності. Так, у 1623 році в Англії було прийнято перший патентний закон (Статут про монополії). Першим законом про авторське право вважається статут королеви Анни, прийняти у 1710 році. Закон визнав власником твору його автора, який міг за певну винагороду передати видавцеві право власності на твір.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони прав на результати тво-

рчої діяльності почало особливо активно розвиватися в XX столітті. У червні – липні 1967 року було скликано Стокгольмську дипломатичну конференцію, на якій було розроблено і прийнято конвенцію, яка заснувала нову міжнародну організацію "Всесвітня організація інтелектуальної власності» (ВОІВ). Ця конвенція набула чинності в 1970 р., а в грудні 1974 р. вона набула статус спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) поставила перед собою таку ціль: сприяти охороні інтелектуальної власності в усьому світі шляхом співробітництва між державами.

Таким чином, поняття інтелектуальної власності було узаконено в міжнародно-правовій практиці.

Відповідно до цієї Конвенції інтелектуальна власність означає закріплені законом права на результат інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах.

Вона включає такі основні сфери прав:

- промислову власність (патентне право, яке, головним чином, охоплює винаходи, корисні моделі, товарні знаки, промислові зразки);
- авторське право і суміжні права, що, головним чином, охоплюють літературні, музичні, художні, фотографічні і аудіовізуальні твори.

До об'єктів інтелектуальної власності також належать секрети виробництва (ноу-хау), які мають конфіденційний характер і розглядаються як родове поняття, об'єднуючи такі різновиди, як комерційна таємниця, творчі розробки, технічна документація, що розробляється, виробничо-комерційний досвід тощо [1].

Проблеми охорони інтелектуальної власності сьогодні вийшли в світі на перший план і стали вже не просто юридичними або комерційними питаннями. Внаслідок всеосяжної інтелектуалізації сучасної світової економіки вони дедалі більше стають політичною проблемою, пов'язаною з економічною безпекою та вимагають стратегічних підходів до їх вирішення. Процеси інтелектуалізації досягли надзвичайно високої інтенсивності, немислимої ще десятиліття тому. Нині у світі діють понад 4 млн патентів; щороку подається приблизно 700 тис. заявок на патентування; за минулий рік доход від продажу ліцензій на запатентовані об'єкти становив 160 млрд дол., що вдесятеро більше, ніж 1995 р.

У світовій правовій системі результати інтелектуальної власності визначаються товаром, який виробляють для того, щоб його запустити в оборот і в такій спосіб одержати прибуток. Тому законодавство про інтелектуальну власність всіх країн світу передбачає можливість вчиняти будь-які цивільно-правові угоди з приводу, передусім, об'єктів промислової власності [3].

Однак існують певні суперечності у правовому режимі понять «право інтелектуальної власності» і «виключне право на використання результату інтелектуальної діяльності». Суб'єкти права інтелектуальної власності володіють такими правомочностями, як володіння, користування та розпорядження результатами своєї творчості. Виключні права передбачають лише використання та розпорядження об'єктами інтелектуальної діяльності. Саме цим пояснюється та обставина, що в різних правових системах світу права на об'єкти інтелектуальної діяльності визначаються порізному. В Великобританії, Іспанії, Португалії, Франції, ФРН, Японії США та деяких інших результати інтелектуальної діяльності визнаються об'єктами права власності. В Австрії, Бельгії, Греції, Італії, Нідерландах, скандинавських країнах, Швейцарії, Єгипті та в деяких інших ці ж результати визнаються об'єктами виключного права на використання.

Проте, аналіз, передусім, патентного законодавства зазначених країн як однієї, так і другої групи свідчить, що суб'єкти і права власності, і виключного права на використання мають такі ж самі права. Отже, в правовому режимі цих узагальнених понять відмінностей також немає. Різні визначення зазначених понять зумовлюються скоріше певними традиціями, менталітетом тощо.

Що стосується законодавства України про інтелектуальну власність, то воно містить певну розбіжність. Як уже відзначалось вище, одні закони визнають право власності на об'єкти технічної творчості, інші тільки виключне право на використання. Свідченням цього є те, що у різних правових документах права на результати інтелектуальної діяльності визначаються по-різному. Так, відповідно до ст. 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності. У Законі ж про авторське право мова йде лише про виключні права. Безумовно, така розбіжність в одній і тій же правовій системі неприпустима. Вона має бути усунена шляхом визнання права інтелектуальної власності на всі результати інтелектуальної діяльності без винятку. І це, очевидно, сприятиме розвитку винахідництва та інших видів технічної творчої діяльності [2].

Важливо враховувати, що в основному вже сформувалася глобальна система регулювання охорони інтелектуальної власності. Україна повинна адаптуватися до неї, якщо планує розвиватися як складова частина світового господарства, а не як економіка, відмежована від світових тенденцій соціально-економічного й технологічного розвитку. У цьому напрямку велике значення має процес входження України у структури Європейського союзу, а також виконання міжнародних зобов'язань України та завдань Закону "Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС". Слід підкреслити, що впродовж останньо-

го десятиліття в Україні відбувався досить інтенсивний процес становлення системи охорони інтелектуальної власності. На сьогодні система органів регулювання сфери охорони інтелектуальної власності в Україні перебуває в завершальній фазі формування й уже спроможна виконувати свої основні функції. Її регулюють 37 законів і понад 100 підзаконних актів. Однак ефективність системи знижує цілий комплекс проблем, що вимагають невідкладного розв'язання. Нестабільність умов для винахідницької та науково-дослідної діяльності через, головним чином, погіршення матеріально-технічних умов і недостатнього фінансування в інноваційній сфері, обумовила зменшення кількості винахідників, авторів промислових зразків майже на третину. Спостерігається тенденція відтоку українських висококваліфікованих наукових кадрів за кордон саме через відсутність належної системи охорони об'єктів інтелектуальної власності.

На думку експертів, створенню в Україні ефективної системи охорони інтелектуальної власності перешкоджають передусім недоліки правової системи країни.

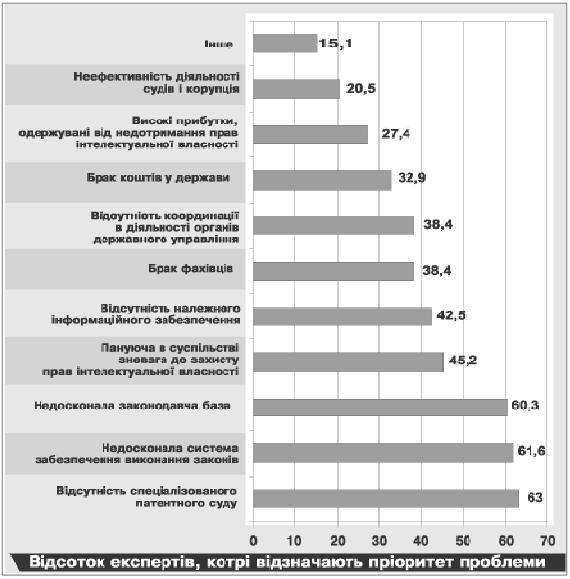

Рис. 1. Фактори, що перешкоджають ефективному функціонуванню прав інтелектуальної власності

Значну роль відіграє і пануюча в суспільстві зневага до охорони прав інтелектуальної власності, відсутність належного інформаційного забезпечення діяльності в галузі охорони інтелектуальної вла-

сності. Крім того, сьогодні в Україні існує ще одна досить серйозна проблема пов'язана з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності, а також виробництвом фальсифікованих товарів. В даному випадку мова йде про піратство. Так, Міжнародний альянс інтелектуальної власності поставив Україну першою в списку 58 країн із низькими стандартами охорони інтелектуальної власності. Особливо це стосується аудіовізуальної продукції, програмного забезпечення, фармацевтичних препаратів. За даними Міжнародної федерації виробників фонограм (International Federation of the Phonographic Industry – IFPI), Україна лідирує в Європі за рівнем піратства з показником близько 95% від обсягу ринку. Інша міжнародна організація – Асоціація виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance) у своєму останньому «Звіті про піратство» віднесла Україну до першої десятки країн-піратів програмного забезпечення, де вона (разом з іншими державами-членами СНД) із показником піратства 89% ділить з Індонезією третє-четверте місця після В'єтнаму й Китаю, випереджаючи Росію.

За даними соціологічних опитувань понад половина з 2 тис. громадян України не відносять проблеми охорони інтелектуальної власності до першорядних проблем економічного розвитку держави. В умовах обмеженої платоспроможності широких верств населення діють потужні стимули до придбання та споживання продукції, виготовленої з порушенням прав інтелектуальної власності. Майже 70% населення України споживає підроблену продукцію, маркіровану загальновідомими товарними знаками, а ніколи не купує її лише п'ята частина населення. 42,4% громадян України купують дешевші товари, навіть якщо вони можуть бути підробленими. Майже 40% українських споживачів якість підроблених товарів вважає цілком прийнятною. Це свідчить про деформацію правових понять у значної частини громадян, підтримувану їхніми низькими вимогами до якості – що є нормою для малозабезпечених верств населення [4].

Аналіз стану боротьби з порушеннями в сфері інтелектуальної власності в Україні підтверджує, що хоча рівень порушень залишається високим, останнім часом відбувається помітна активізація процесів охорони інтелектуальної власності.

Можливі такі шляхи розв'язання існуючих проблем:

1) Забезпечення міжнародних правових умов. Необхідно доповнити діючу Програму інтеграції України в Європейський Союз у частині уточнення інституційних і фінансових ресурсів, необхідних для реалізації заходів, спрямованих на охорону інтелектуальної

власності.

2) Забезпечити розвиток внутрішнього правового поля. Провести роботи щодо ліквідації неузгодженостей між окремими нормативно-правовими актами з питань інтелектуальної власності, а також їх затвердити у книзі IV «Інтелектуальна власність» нової редакції Цивільного кодексу України.

3) Організація управління й розвиток інфраструктури в сфері охорони інтелектуальної власності. Впровадити сучасні технології управління процесами охорони інтелектуальної власності, створивши централізований комп'ютерний банк даних щодо фірмових найменувань, зареєстрованих на території України; впровадити новітні інформаційні технології, зокрема щодо патентної бібліотеки громадського користування. Необхідно також розробити заходи для приведення національної статистики щодо інтелектуальної власності у відповідність із міжнародними стандартами в цій сфері.

4) Захист прав власників і споживачів від недобросовісної конкуренції. Необхідно ужити заходів для посилення координації діяльності органів виконавчої влади, зокрема правоохоронних органів, із метою створення цілісної системи забезпечення (інформаційного) дотримання законодавства про охорону інтелектуальної власності.

5) Освіта й формування громадянської свідомості. Актуальним питанням стало проведення в українських ЗМІ широкомасштабної освітньої кампанії, спрямованої на формування в населення України правової культури, поваги до інтелектуальної власності й надання йому базових знань про права власників інтелектуального продукту й механізми його охорони, зокрема за кордоном.

На думку експертів реалізація цих пропозицій сприятиме подальшому розвитку та якісному вдосконаленню системи охорони інтелектуальної власності в Україні, прискоренню економічного розвитку й підвищенню міжнародного іміджу нашої держави [5].

Отже, від розв'язання проблеми створення ефективної системи охорони інтелектуальної власності залежить міцність фундаменту для інноваційної моделі розвитку України, її модернізації, підвищення конкурентоспроможності у світовій соціально-економічній системі. А від цього, у свою чергу, перспективи створення робочих місць у нових галузях, які визначають обличчя світової економіки XXI століття – економіки, що базується на знаннях.

1. ВОИС. Всемирная организации интеллектуальной собственности. Общая информация. – Женева, 2006. – С. 7. **2.** Гнесюк М. Удосконалення національного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності на відкриття / М. Гнесюк // Юридичний журнал. – № 7. – 2007. – С. 71. **3.** Паламарчук В. Інтелектуальна власність у правовому вимірі / В. Паламарчук // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 1-2.– С. 5. **4.** Підопригора О.А. Право інтелектуальної власності України: навч. посібник для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / О. А. Підопригора, О. О. Підопригора. – К. – 336 с. **5.** Підопригора О. Проблеми системи законодавства України про інтелектуальну власність / О. Підопригора // Інтелектуальна власність. – № 3. – 2003. – С. 4.

Рецензент: д.е.н., професор Скрипчук П. М. (НУВГП)